

YURIDIK AMALIYOTDA SUN'IY INTELLEKT HARAKATLARINI HUQUQIY ATRIBUTSIYA QILISH: XALQARO-HUQUQIY STANDARTLAR VA MILLIY QONUNCHILIKNI UYG'UNLASHTIRISH MASALALARI

Muxtarova Maxliyo Usmonali qizi

Toshkent Davlat Yuridik Universiteti magistranti

makhliyo_usmonali@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur tezisda yuridik amaliyotda sun'iy intellekt (SI) vositalaridan foydalanish natijasida yuzaga keladigan harakat va qarorlarning huquqiy oqibatlarini muayyan jismoniy yoki yuridik shaxsga nisbat berish — huquqiy atributsiya masalasi xalqaro-huquqiy standartlar bilan bog'liqlikda tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy e'tibori SI tizimidan foydalanishning o'zi emas, balki tizimning vakolat doirasi, inson nazorati, shaffoflik, hujjatlashtirish va zarar yuzaga kelganda javobgarlikni aniqlash mezonlariga qaratiladi. Yevropa Kengashining Sun'iy intellekt va inson huquqlari, demokratiya hamda huquq ustuvorligi to'g'risidagi Asosiy konvensiyasi va Yevropa Ittifoqining AI Act hujjati qiyosiy-huquqiy yondashuv uchun mezon sifatida ko'rib chiqiladi. Yakunda O'zbekiston yuridik amaliyoti uchun bosqichli huquqiy atributsiya mezonlari va audit izini joriy etish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, yuridik amaliyot, xalqaro huquq, huquqiy atributsiya, javobgarlik, inson nazorati, shaffoflik, audit izi, huquq ustuvorligi.

KIRISH

Sun'iy intellekt yuridik xizmatlarda huquqiy axborotni izlash, hujjatlar loyihalarini tayyorlash, normativ hujjatlarni tahlil qilish va ish materiallarini tizimlashtirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Biroq SI tomonidan tayyorlangan natija xato, kamsituvchi yoki huquqiy jihatdan noto'g'ri bo'lsa, uning oqibatlarini kim zimmasiga olishi masalasi murakkablashadi. Ayniqsa,

agentik SI tizimlari bir nechta bosqichni mustaqil bajarishi mumkin bo'lgan sharoitda oddiy “foydalanuvchi javobgar” yondashuvi har doim ham yetarli emas.

Mazkur masala muallifning yuridik amaliyotda sun'iy intellektdan foydalanish bilan bog'liq amaliy muammolarni o'rganishga qaratilgan tadqiqot yo'nalishini davom ettiradi. Xalqaro-huquqiy jihatni qo'shishdan maqsad mavzuni almashtirish emas, balki huquqiy atributsiya, inson huquqlarini himoya qilish va javobgarlikni belgilashga oid mezonlarni xalqaro standartlar bilan boyitishdir.

1. XALQARO-HUQUQIY ME'YORLAR VA ULARNING AHAMIYATI

2024-yil 5-sentabrda imzolash uchun ochilgan Yevropa Kengashining Sun'iy intellekt va inson huquqlari, demokratiya hamda huquq ustuvorligi to'g'risidagi Asosiy konvensiyasi SI tizimlarining hayotiy sikli davomida inson huquqlari, demokratiya va huquq ustuvorligiga muvofiqlikni ta'minlashga qaratilgan ilk xalqaro-huquqiy majburiy shartnoma sifatida tavsiflanadi.[1] Konvensiya shaffoflik va nazorat, javobgarlik va hisobdorlik, inson qadr-qimmati hamda individual avtonomiyani himoya qilishga doir umumiy prinsiplarni belgilaydi.[2]

Yevropa Ittifoqining 2024/1689-son Sun'iy intellekt to'g'risidagi reglamenti (AI Act) xavfga asoslangan tartibga solish yondashuvini mustahkamlaydi. U SI tizimlarining turli xavf darajalariga qarab majburiyatlarni tabaqalashtirish, yuqori xavfli tizimlar uchun risklarni boshqarish va inson nazorati kabi kafolatlarni nazarda tutadi.[3] Ushbu hujjatlar O'zbekiston uchun avtomatik ravishda bevosita majburiy norma degani emas; ular milliy qonunchilikni takomillashtirishda qiyosiy-huquqiy va standart belgilovchi manba sifatida ahamiyatga ega.

Xalqaro huquq nuqtayi nazaridan asosiy masala SIga mustaqil huquq subyekti maqomini berish bilangina cheklanmaydi. Amaliy ehtiyoj — inson huquqlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan tizimlardan foydalanishda davlat va xususiy subyektlarning majburiyatlarini, samarali nazoratni hamda zarar yuzaga kelganda himoya vositalarini aniqlashtirishdir. Shuning uchun xalqaro standartlar milliy huquqdagi vakolat, ehtiyotkorlik, isbotlash va javobgarlik qoidalari bilan birgalikda tahlil qilinishi lozim.

2. YURIDIK AMALIYOTDA HUQUQIY ATRIBUTSIYA MUAMMOSI

Huquqiy atributsiya — SI yordamida yoki SI tomonidan bajarilgan muayyan harakatning huquqiy oqibatlarini qaysi subyektga nisbat berish mumkinligini aniqlash jarayonidir. Masalan, advokatlik byurosi nomidan SI mijozga noto'g'ri huquqiy maslahat yuborsa, sud hujjati loyihasiga mavjud bo'lmagan norma kiritilsa yoki tizim vakolatidan tashqariga chiqib tashqi platformada harakat bajarsa, faqat natijaning xato ekanini qayd etish yetarli bo'lmaydi. Tizimni kim tanlagani, qanday sozlagani, unga qanday vakolat berilgani, natijani kim tekshirgani va xavf haqida qanday ma'lumot bo'lgani ham baholanishi zarur.

Shu sababli javobgarlikni oldindan faqat dastur ishlab chiquvchiga yoki yakuniy foydalanuvchiga yuklash o'rniga, har bir holatda ishtirokchilarning real nazorati va majburiyatlari tekshirilishi kerak. Bunda SI mustaqil ravishda huquqiy javobgarlikni o'z zimmasiga oluvchi shaxs sifatida emas, balki insonlar va tashkilotlar faoliyatida qo'llaniladigan texnologik vosita sifatida ko'riladi. Bunday yondashuv jabrlangan shaxsning huquqiy himoyasini susaytirmasdan, javobgar subyektni dalillar asosida aniqlashga xizmat qiladi.

3. MILLIY HUQUQNI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA TAKLIFLAR

Birinchidan, yuridik xizmatlarda qo'llaniladigan SI tizimlari uchun vakolat chegaralarini oldindan belgilash tavsiya etiladi. Tizimga ruxsat etilgan vazifalar, taqiqlangan harakatlar, tashqi tizimlarga murojaat qilish shartlari va inson tasdig'ini talab qiladigan qarorlar yozma tarzda mustahkamlanishi lozim.

Ikkinchidan, mazmunli inson nazorati formal tasdiq bilan cheklanmasligi kerak. Nazorat qiluvchi mutaxassis natijani tushunish, tekshirish, rad etish yoki to'xtatish uchun yetarli vaqt, malaka va texnik imkoniyatga ega bo'lishi zarur. Nazorat darajasi qarorning huquqiy oqibatlari va xavf darajasiga mutanosib belgilanmog'i lozim.

Uchinchidan, muhim yuridik harakatlar bo'yicha audit izi yuritilishi taklif etiladi. Unda tizim versiyasi, foydalanilgan ma'lumot manbalari, berilgan topshiriq, tizim natijasi, inson tomonidan kiritilgan o'zgartirishlar, yakuniy tasdiq va vaqt belgilari qayd etilishi mumkin. Bunday hujjatlashtirish maxfiylik, shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish va advokatlik siri talablariga muvofiq tashkil etilishi shart.

To'rtinchidan, huquqiy atributsiya uchun bosqichli mezon qo'llash maqsadga muvofiq: (1) harakatni kim boshlagani; (2) tizimga qanday vakolat berilgani; (3) insonning amaliy nazorat imkoniyati; (4) xavfni oldindan ko'rish va oldini olish imkoniyati; (5) harakatdan kim manfaat ko'rgani; (6) hujjatlashtirish va tekshiruv imkoniyati. Ushbu mezonlar avtomatik javobgarlik formulasini emas, balki har bir ishning holatlariga mos, asoslantirilgan huquqiy baholashni ta'minlashga qaratiladi.

Beshinchidan, milliy tartibga solish xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirilganda inson huquqlari, sudga murojaat qilish imkoniyati, protsessual tenglik, maxfiylik va kamsitmaslik kafolatlari markazda turishi kerak. SI natijasiga tayanilgan qaror yoki yuridik xizmat salbiy oqibat keltirgan shaxs qaror sabablarini tushunish, xatoni e'tiroz qilish va samarali huquqiy himoyadan foydalanish imkoniga ega bo'lishi lozim.

XULOSA

Yuridik amaliyotda sun'iy intellektdan foydalanish bilan bog'liq asosiy muammolardan biri texnologiyaning aniqligi bilangina emas, balki uning harakatlari va natijalarining huquqiy oqibatlarini kimga nisbat berish mumkinligi bilan bog'liq. Yevropa Kengashi Asosiy konvensiyasidagi inson huquqlari, shaffoflik, nazorat va hisobdorlik prinsiplari hamda Yevropa Ittifoqi AI Act hujjatidagi xavfga asoslangan yondashuv milliy tartibga solish uchun muhim qiyosiy mezonlar beradi.[1–3]

Muallifning xulosasiga ko'ra, O'zbekiston yuridik amaliyotida SI harakatlarini huquqiy baholashda vakolat doirasi, real inson nazorati, xavfni oldindan ko'rish imkoniyati va audit izini birgalikda hisobga oluvchi bosqichli modelni ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bu yondashuv dissertatsiya yo'nalishidagi amaliy muammolarni xalqaro huquq va inson huquqlari standartlari bilan bog'laydi, shu bilan birga asosiy tadqiqot obyektni — yuridik amaliyotda SI qo'llashning huquqiy muammolarini — saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN MANBALAR

[1] Council of Europe. Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, CETS No. 225, opened for signature 5 September 2024. <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence>

[2] Council of Europe. Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Articles 7–9; Treaty Series No. 225. <https://rm.coe.int/1680afae67>

[3] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial

intelligence (Artificial Intelligence Act). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>

[4] Muxtarova M. U. SOME LEGAL PROBLEMS OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN JURISPRUDENCE // Proceedings of International Educators Conference. Vol. 2, Issue 11. 25 November 2023. P. 100–105.